

CONSTRUCȚII BINOMINALE IREVERSIBILE. STADIUL CERCETĂRII ȘI RELEVANȚA INVENTARULUI ROMÂNESC

DANA PROHNISCHI

Facultatea de Litere, Universitatea din București Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
dana.prohinschi@drd.unibuc.ro

Cuvinte-cheie: construcții binominale ireversibile, constrângeri de ordine, proces de ordonare, ireversibilitatea, caracter convențional.

Keywords: irreversible binomials, ordering constraints, ordering process, irreversibility, conventionalised character.

1. INTRODUCERE

La baza cercetării actuale se află ideea că vorbitorii sunt maeștri ai ordonării cuvintelor, nefiind, totuși, conștienți de această abilitate. Plecând de la această constatare, ne întrebăm care sunt influențele la care este supus vorbitorul în momentul ordonării cuvintelor în diverse construcții. Cercetătorii, de-a lungul timpului, au identificat o serie de reguli pe care vorbitorul le „respectă” în momentul în care produce diverse construcții. În articolul de față, vor fi prezentate constrângerile de ordine care influențează linearizarea unei subcategorii particulare de construcții, construcțiile binomiale ireversibile, din mai multe limbi, cu accent pe situația din limba română, care nu a fost supusă până acum unei analize de acest fel. Ideea centrală este că nu numai inventarul construcțiilor este diferit de la o limbă la alta, ci și modul în care funcționează diferite tipuri de constrângeri.

Prima parte a cercetării reprezintă o introducere a subclasei construcțiilor binominale ireversibile, a trăsăturilor și a regulilor care afectează ordonarea acestora. În cea de-a doua parte, am prezentat lucrările din bibliografia străină care au avut în centru tema construcțiilor binominale ireversibile. Partea a treia face referire la stadiul actual al cercetării. În partea a patra, voi prezenta corpusul de construcții românești binominale ireversibile alcătuit de mine și modul în care se aplică constrângerile care influențează ordonarea asupra structurilor incluse în corpus.

2. DEFINIȚII ȘI ASPECTE GENERALE

Construcțiile binare ireversibile reprezintă o subcategorie de construcții alcătuite din doi constituenți care aparțin aceleiași categorii gramaticale (nume,

adjectiv, verb) și care sunt coordonați de o conjuncție. Cercetarea actuală se limitează doar la construcțiile binominale ireversibile ai căror constituenți aparțin clasei gramaticale a substantivului și care sunt coordonați de conjuncția copulativă *și*. O serie de exemple de astfel de construcții sunt următoarele: *soț și soție, mama și tata, soarele și luna, alb și negru, mama și copilul, ciocan și nicovală, lapte și miere, sare și piper*.

2.1. CARACTERISTICILE CONSTRUCȚIILOR BINOMINALE IREVERSIBILE

Analiza corpusului de exemple permite extragerea unei serii de trăsături esențiale care caracterizează această subcategorie de construcții: caracterul fix, frecvența și sensul noncompozițional. Dacă primele două trăsături caracterizează întreaga clasă a construcțiilor binominale ireversibile, semantica noncompozițională acționează doar asupra anumitor construcții de acest fel.

A. Ireversibilitatea și caracterul „formulaic”

O construcție binominală ireversibilă este fixă din punctul de vedere al ordinii, așadar nu poate fi inversată. Criteriul ireversibilității reprezintă trăsătura definitorie a acestei subcategorii de construcții (Cooper și Ross 1975, Fenk-Oczlon 1989, *apud* Lohmann 2014: 21) și o diferențiază de celelalte cazuri de coordonare.

Această trăsătură pune problema gradului de ireversibilitate al acestor construcții, deoarece pe baza exemplelor putem observa că unele dintre ele se caracterizează printr-un grad puternic de ireversibilitate, în timp ce altele dețin un grad mai slab de ireversibilitate. Din prima categorie fac parte construcții precum *casă și masă, ciocan și nicovală, lapte și miere, baba și mitraliera, mândrie și prejudecată, sare și piper* etc. a căror ordine fixă nu poate fi contestată. Prima categorie conține, în cea mai mare parte, construcții binominale ireversibile extrase din proverbe și zicători românești care deja sunt consacrate și întăresc gradul de fixitate. În cea de-a doua categorie integram construcțiile binominale ireversibile precum *mic dejun și prânz, cal și căruță, aur și argint, ac și ață, nuvele și povestiri* care nu se caracterizează printr-o ireversibilitate accentuată. Așadar, diferențiem prima categorie de cea de-a doua prin faptul că în cazul construcțiilor puternic ireversibile, vorbitorul ajunge simplu la această formă fixă fără să performeze vreun proces de ordonare. Deci construcțiile puternic fixate pot fi accesate mai rapid și pot fi interpretate drept unități lexicalizate, regăsibile în această formă în lexiconul mental al vorbitorului. Putem spune că astfel de construcții s-au canonizat în limbă.

Subclasa construcțiilor binominale ireversibile se distinge de subclasa celor reversibile tocmai prin acest puternic caracter fix. Totuși, există contexte în care este pusă sub semnul întrebării ireversibilitatea construcțiilor. Într-un context precum *Am cumpărat mai mult piper și sare.*, unde doresc să evidențiez că am cumpărat o cantitate mai mare de piper și una mai mică de sare, locul constituenților s-a schimbat din *sare și piper* în *piper și sare*. Deși constituenții

și-au inversat ordinea, asemenea contexte sunt întâlnite rar și într-o proporție covârșitoare este preferată ordinea *sare și piper*.

Construcțiile binominale ireversibile se caracterizează și prin alte proprietăți „formulaice”: constituenții individuali nu pot fi modificați de adjective, adverbe etc. (Lambrecht 1984, Olsen 2002b: 183, *apud* Lohmann 2014: 21). De exemplu, construcția binominală ireversibilă *casă și masă* nu ar mai putea fi considerată ireversibilă într-un context precum *casă mare și masă bună*, deoarece adjectivele sparg unitatea fixă a construcției și constituenții nu se mai află într-o relație de interdependență unul față de celălalt.

B. Convenționalizarea

Expresiile care aparțin clasei construcțiilor binominale ireversibile sunt utilizate cu o frecvență înaltă datorită caracterului lor convențional. Această proprietate a fost observată de Malkiel (1959), Lambrecht (1984), Norrick (1988, *apud* Lohmann 2014: 21). Această convenționalizare își are rădăcinile într-o relație semantică stabilită între constituenții coordonați. Similar cu categoria coordonării naturale în tipologie, constituenții construcției binominale ireversibile denotă concepte care sunt în legătură strânsă unul cu celălalt și, de obicei, apar împreună în lumea reală. Așadar, coordonarea constituenților este într-o oarecare măsură predictibilă și poate conduce la convenționalizare. Mai mult, relația dintre cele două elemente constitutive este una de interdependență în cele mai multe cazuri.

C. Semantica noncompozițională

Clasa construcțiilor binominale ireversibile se caracterizează printr-un sens non-compozițional (de exemplu, *casă și masă*). Construcția binominală ireversibilă *casă și masă* nu denotă suma celor doi constituenți, *casă* și, respectiv, *masă*, ci împreună construiesc un cu totul alt sens față de semnificația lor inițială.

Caracteristicile expuse, în special cele care țin de ireversibilitate și de sensul noncompozițional, aseamănă clasa construcțiilor binominale ireversibile cu expresiile idiomatice, întrucât forma acestor expresii nu poate fi alterată și au, de cele mai multe ori, un sens noncompozițional. În orice caz, nu toate expresiile binominale se caracterizează prin trăsăturile specificate mai sus. De exemplu, expresia *ouă și jumări* este într-o oarecare măsură convenționalizată datorită frecvenței mari de utilizare. Totuși, forma ei nu este fixă în întregime, întrucât este reversibilă în anumite contexte. De asemenea, construcția *ouă și jumări* nu se caracterizează printr-un sens noncompozițional, deoarece fiecare constituent își păstrează sensul inițial, iar din îmbinarea celor doi termeni nu rezultă o sens nou. Prin contrast, expresia *casă și masă* îndeplinește toate criteriile de mai sus. Astfel, această clasă de construcții ar trebui cel mai bine descrisă ca un continuum ce pornește de la o coordonare „liberă” a elementelor ajungând la cazurile complet ireversibile și idiomatice.

2.2. CONSTRÂNGERILE DE ORDINE CARE AFECTEAZĂ LINEARIZAREA

Studiile anterioare care s-au ocupat de construcțiile binominale ireversibile au observat că în spatele ireversibilității construcțiilor stă o gamă largă de factori de ordonare. Constrângerile care influențează ordinea constituenților sunt variate: constrângeri de natură pragmatică (*statutul informațional*), de natură semantică (*secvențierea iconică, ierarhia extralingvistică, accesibilitatea conceptuală*), de natură fonologică (*ritmul, accentul, greutatea silabei, numărul silabelor, numărul fonemelor, lungimea vocalei, sonoritatea consoanei finale, sonoritatea consoanei inițiale, numărul consoanelor finale, numărul consoanelor inițiale, calitatea vocalei*) și *frecvența*.

3. CONSTRUCȚII BINOMINALE IREVERSIBILE ÎN LIMBA ENGLEZĂ

Pentru limba engleză există cele mai multe studii care au în centru tema construcțiilor binominale ireversibile. Cercetători precum Cooper și Ross (1975), Pinker și Birdsong (1979), McDonald *et al.* (1993), Benor și Levy (2006) și Lohmann (2014) studiază procesul prin care vorbitorii determină ordinea construcțiilor formate din doi constituenți coordonați conjunctiv. Cercetătorii pornesc de la ideea că în limba naturală există o serie de factori care influențează ordonarea constituenților și identifică o serie de constrângeri de ordine pe care le aplică asupra eșantionului de construcții binominale ireversibile din limba engleză. În funcție de natura aplicațiilor cercetătorilor, au fost obținute și rezultate contradictorii în cazul anumitor constrângeri de ordine, dar majoritatea rezultatelor arată că o parte dintre constrângeri influențează puternic linearizarea construcțiilor binominale ireversibile din limba engleză.

Primii cercetători care au adus contribuții semnificative la acest studiu sunt Cooper și Ross (1975). În lucrarea *World Order*, Cooper și Ross au propus o serie de constrângeri de natură semantică, fonologică, pragmatică care influențează ordinea constituenților din construcțiile ireversibile. Pe baza acestor constrângeri, cercetătorii care i-au urmat au studiat gradul de aplicare a acestor reguli asupra construcțiilor binominale ireversibile din limba engleză.

Lohmann (2014) urmează coordonatele cercetătorilor citați și investighează ordinea elementelor din construcțiile coordonate ireversibil în limba engleză. Bazându-se pe un corpus lingvistic bogat, Lohmann aplică constrângerile de ordine și analizează cantitativ ordinea cuvintelor, dar, în urma experimentelor, observă că doar o parte dintre ele influențează puternic linearizarea constituenților construcțiilor binominale ireversibile din limba engleză: *statutul informațional, secvențierea iconică, ierarhia extralingvistică, accesibilitatea conceptuală, frecvența, legea lui Panini, ritmul, greutatea silabei și sonoritatea consoanei inițiale / finale*. Dintre acestea, studiul actual se axează pe analiza a cinci constrângeri de

ordine care s-au dovedit a fi semnificative și în ordonarea construcțiilor binominale ireversibile din limba română.

3.1. SECVENȚIEREA ICONICĂ

Literatura de specialitate, care a făcut studii pe baza construcțiilor binominale, a acordat un loc important constrângerii semantic-pragmatice intitulate *secvențierea iconică*. Cercetători precum Cooper și Ross (1975) și Fenk-Oczlon (1989, *apud* Lohmann 2014: 33) analizează constrângerea secvențierii iconice și observă că aceasta afectează linearizarea construcțiilor binominale ireversibile din limba engleză. Potrivit acestei constrângeri, există o relație de temporalitate, cauzalitate, iconicitate sau logică care se stabilește între cei doi constituenți.

Cel mai proeminent efect al acestei constrângeri îl putem observa în ordinea temporală a constituenților unei construcții unde succesiunea temporală observată în realitatea nonlingvistică este oglindită în ordinea lingvistică a celor două elemente. Exemplul la care recurge autorul este unul clasic: *veni, vidi, vici*. Principiul temporal este menționat și de Givón (1991: 92, *apud* Lohmann 2014: 33) care denumește această generalizare *Principiul semantic al ordinii liniare: morning and afternoon* ‘dimineața și după-amiază’, *birth and death* ‘naștere și moarte’.

Benor și Levy (2006, *apud* Lohmann 2014: 34) subsumează o nouă relație constrângerii secvențierii iconice, mai exact o relație de tipul cauză-efect care poate explica ordinea în construcțiile binominale ireversibile: *elementary school and high school* ‘gimnaziu și liceu’.

3.2. IERARHIA EXTRALINGVISTICĂ

O variabilă de ordine analizată frecvent în studiile despre construcțiile binominale ireversibile este ierarhia extralingvistică. Deși această ierarhie este citată la scară largă, cercetătorii au obținut totuși rezultate mixte. Pe baza unor exemple precum *husband and wife* ‘soț și soție’, *rich and poor*, ‘bogat și sărac’, ierarhia extralingvistică scoate în evidență trăsături ale constituenților: constituenții denotă referenți care sunt legați din punct de vedere ierarhic și cel care denotă puterea socială mai mare îl precedă pe cel care denotă puterea socială mai mică. Benor și Levy (2006, *apud* Lohmann 2014: 35) au denumit această variabilă și *constrângerea puterii* pe baza relației care se stabilește între cei doi constituenți unde referentul mai puternic stă înaintea referentului mai puțin puternic.

Pornind de la constrângerea ierarhiei extralingvistice, s-a observat o tendință de a situa genul masculin înaintea celui feminin. Benor și Levy (2006, *apud* Lohmann 2014: 35) analizează această ordonare și observă aceeași tendință, potrivit căreia într-o pereche de sex mixt bărbatul va veni primul, ca în *son and daughter* ‘fiu și fiică’ și *men and women* ‘bărbați și femei’. Wright *et al.* (2005, *apud* Lohmann 2014: 35) au descoperit că prejudecățile care situează bărbatul înaintea femeii sunt observabile în ordonarea numelor masculine și feminine.

Relațiile ierarhice nu se limitează doar la gen, deoarece s-au găsit exemple în care instituția cu putere mai înaltă o precedă pe cea cu putere mai mică (*university and college* ‘universitate și liceu’). Lohmann (2014) a identificat și o altă serie de relații ierarhice despre care nu poate afirma că aparțin spațiului sociocultural, dar care pot fi subsumate tot acestei constrângeri. Exemplele date de Lohmann (2014: 35) sunt următoarele: *kilograms and grams* ‘kilograme și grame’, *dollars and cents* ‘dolari și cenți’, care pot fi explicate prin tendința conform căreia o valoare numerică cu o însemnătate mai mare o va preceda pe cea cu o valoare mai mică atunci când ambele sunt regăsite pe aceeași scară.

3.3. ACCESIBILITATEA CONCEPTUALĂ

O altă constrângere de ordine luată în vedere de cercetători datorită efectului puternic pe care îl are asupra ordonării constituenților construcțiilor binominale ireversibile este accesibilitatea conceptuală. Potrivit acestei constrângeri, constituentul mai accesibil din punct de vedere conceptual precedă constituentul mai puțin accesibil.

Accesibilitatea conceptuală este o constrângere care subsumează o serie de variabile precum *vertical înainte de orizontal* (*height and width* ‘înălțime și lățime’, *latitude and longitude* ‘latitudine și longitudine’), *sus înainte de jos* (*sunset and sunrise* ‘apus și răsărit’), *dreapta înainte de stânga* (*right and left* ‘dreapta și stânga’), *animat înainte de inanimat* (*people and things* ‘oameni și lucruri’), *pozitiv înainte de negativ* (*plus and minus* ‘plus și minus’), *concret înainte de abstract* (*body and mind* ‘corp și minte’), *prototipul primul* (*apple and lemon* ‘măr și lămâie’), *nivel de bază înaintea nivelului supraordonat sau a celui subordonat* (*flowers and roses* ‘flori și trandafiri’). Lohmann (2014: 39) prezintă o altă serie de derivate ale constrângerii accesibilității conceptuale: *prieten înainte de inamic* (constrângere care poate fi subsumată constrângerii pozitiv înainte de negativ), *viață înainte de moarte* (care poate fi subsumată constrângerii caracter animat înaintea celui inanimat), *solid înainte de lichid* (elemente solide sunt interpretate ca fiind concrete, iar cele lichide ca fiind abstracte), *generația prezentă înainte de alte generații*, *proximal înainte de distal*.

Plecând de la analiza accesibilității conceptuale, trei cercetători, McDonald, Bock și Kelly, au sesizat și corespondențe ale constituenților cu rolurile gramaticale în studiul *Word and World Order: Semantic, Phonological and Metrical Determinants of Serial Position*. McDonald *et al.* (1993: 190) observă cum cuvintelor care sunt mai accesibile din punct de vedere conceptual (cuvintelor a căror formă de bază este mai accesibilă datorită semnificației ei) li se vor atribui roluri mai înalte din ierarhia relațiilor gramaticale, acolo unde subiectul domină obiectul direct, iar obiectul direct îl domină pe cel indirect. Ceea ce autorii vor să sublinieze este faptul că atribuirea rolurilor gramaticale se face în funcție de concretețea conceptelor. Așadar, substantivele mai concrete pot să acceadă de la un

rol gramatical mai slab la un rol gramatical înalt. Pe baza a șapte experimente, McDonald *et al.* (1993: 197–219) demonstrează cum în propozițiile active obiectul direct care era mai concret decât subiectul tinde să fie reluat ca subiect în propozițiile pasive.

Observând aplicabilitatea mare a factorilor de ordine asupra construcțiilor binominale ireversibile, cercetătorii și-au pus întrebarea dacă nu există o constrângere care ar putea fi interpretată drept o explicație universală a ordinii. Cooper și Ross (1975, *apud* Lohmann 2014: 40) propun *principiul Eu-primul* care include o serie de constrângeri expuse mai sus. Denumirea principiului exprimă ideea că în limba naturală există un vorbitor prototipic, iar trăsăturile acestuia reprezintă, de fapt, factorii care influențează ordonarea (Cooper și Ross 1975, *apud* Pinker și Birdsong 1979: 498): *în viață, adult, bărbat, animat, aici, acum, agent, solid, prietenos, puternic, patriot*. Accesibilitatea conceptuală se aseamănă cu principiul *Eu-primul* din perspectiva faptului că anumite entități sunt mai ușor de prelucrat pentru vorbitorul prototipic. Pornind de la constatările lui Cooper și Ross, Mayerthaler analizează principiul vorbitorului prototipic și afirmă că elementele care sunt mai puțin marcate sunt mai ușor perceptibile de către vorbitor, de aceea ocupă poziția frunză în construcțiile binominale ireversibile. Din moment ce vorbitorul este animat, singular și dreptaci, constituenții cu aceste calități sunt mai puțin marcați, deci mai ușor de prelucrat pentru vorbitor. De asemenea, vorbitorul „are o imagine pozitivă asupra sinelui” (Mayerthaler p. 10, *apud* Benor și Levy 2006: 238), așadar elementele pozitive sunt mai puțin marcate. Din moment ce constituenții concreți sunt mai accesibili, aceștia sunt mai puțin marcați. Întrucât vorbitorul are ochii în cap și nu picioarele, privește mai degrabă înainte decât înapoi și stă în poziție verticală, elementele care sunt în față, deasupra și verticale sunt mai puțin marcate. Elementele mai puțin marcate, așa cum le numește Mayerthaler, reprezintă, de fapt, regulile subsumate constrângerii accesibilității conceptuale.

Teoria lui Mayerthaler a fost extinsă de Benor și Levy (2006: 238) care au identificat o serie de reguli care implică marcarea perceptuală: *north and south* ‘nord și sud’ (nordul este direcția de orientare a unei busole), *mother and dad* ‘mama și tata’ (mama este persoana care stă la baza creșterii copilului), *day and night* ‘zi și noapte’ (oamenii petrec, de obicei, mai multe ore pe zi treji decât noaptea), *see and hear* ‘văz și auz’ (văzul este forma de percepție cea mai importantă), *salt and pepper* ‘sare și piper’ (primul constituent este cel mai uzual), *family and friends* ‘familie și prieteni’ (familia este mai importantă).

Deși principiul *Eu-primul* subsumează cele mai multe dintre constrângerile care influențează ordinea în construcțiile binominale ireversibile, nu le subsumează pe toate (vezi secvențierea iconică), de aceea cercetătorii au ajuns la concluzia că toate variabilele influențează în mod independent deciziile de ordonare.

Principiul *Eu-primul* nu este singurul propus ca explicație universală responsabil pentru ordonarea celor doi constituenți. Cea mai îndelungată încercare de reducere a fost lansată de Fenk-Oczlon (1989, *apud* Lohmann 2014: 123) care

susține că frecvența este variabila responsabilă pentru majoritatea constrângerilor, cu excepția secvențierii iconice, datorită probelor care arată că această constrângere are cea mai mare pondere de predicții corecte. Mai exact, cercetătoarea afirmă că celelalte variabile sunt epifenomenale, deci simple produse secundare ale frecvenței. Totuși, rezultatele acestei constrângeri nu confirmă suficient de mult statutul ei de epifenomen față de alte variabile. Totodată, modele care conțin frecvența ca singură constrângere nu pot fi nici acestea precise. Prin urmare, nu există nicio indicație pentru ideea că frecvența este variabila superordonată care face cele mai multe constrângeri epifenomenale și nu este singura variabilă care oferă explicațiile necesare care ajută la stabilirea ordinii. Cu toate acestea, frecvența poate fi tratată ca o constrângere de ordine particulară cu influență mare asupra ordonării construcțiilor binominale ireversibile.

3.4. FRECVENȚA

Fenk-Oczlon (1989, *apud* Lohmann 2014: 54) propune constrângerea frecvenței care ar fi responsabilă pentru ordonarea constituentului cu frecvență mai mare în fața constituentului cu frecvență mai redusă. Fenk-Oczlon (1989, *apud* McDonald *et al.* 1993: 195) aplică constrângerea frecvenței pe un inventar de 400 de expresii din limbile engleză, germană și rusă, și observă că în 84% dintre situații cuvântul mai frecvent precedă cuvântul mai puțin frecvent.

3.5. LEGEA LUI PANINI

Variabila de ordonare considerată cea mai răspândită în literatura de specialitate este legea lui Panini. Conform acesteia, pe prima poziție se va afla elementul constitutiv mai scurt, iar pe cea de-a doua poziție constituentul mai lung, măsurându-se lungimea silabelor fiecăruia (*salt and pepper* ‘sare și piper’, *pride and prejudice* ‘mândrie și prejudecată’).

În concluzie, variabilele prezentate mai sus – secvențierea iconică, ierarhia extralingvistică, accesibilitatea conceptuală, frecvența și legea lui Panini – afectează ordinea constituentilor construcțiilor binominale ireversibile din limba engleză. În urma analizei, observăm cum constrângerile de ordine nu-l influențează pe vorbitor doar în ordonarea constituentilor construcțiilor binominale ireversibile, ci subliniază și diferențele esențiale dintre constituenți. Pe baza celor cinci variabile de ordine, putem extrage următoarele trăsături diferențiatore: în comparație cu cel de-al doilea constituent, primul tinde să ocupe o poziție mai înaltă în ierarhia extralingvistică, să fie mai accesibil din punct de vedere conceptual, să fie mai frecvent și mai scurt. Contrastele dintre cei doi constituenți se traduc prin ceea ce Lohmann (2014: 195) denumește „diferențe de activare“, întrucât cuvintele mai accesibile, mai frecvente, mai scurte și poziționate mai sus sunt mai ușor de preluat din lexiconul mental al vorbitorului, de aceea sunt poziționate pe primul loc.

Astfel, constituentul care deține aceste caracteristici este considerat ca fiind mai ușor de activat în limbă.

4. CONSTRUCȚII BINOMINALE IREVERSIBILE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

În limba română, construcțiile binominale ireversibile nu au reprezentat un subiect de interes pentru literatura de specialitate. Totuși, există o lucrare a Oanei Chelaru-Murăruș (2007) intitulată *Aspecte stilistice ale coordonării prin „și” în româna vorbită. Structuri fixate prin uz*, în care autoarea analizează această subcategorie de construcții doar din perspectivă stilistică. Analiza asupra construcțiilor binominale ireversibile desfășurată în lucrările anterioare este de orientare morfosintactică. În studiul prezent, îmi propun să urmez îndeaproape analiza cercetătorilor care s-au ocupat de construcțiile binominale ireversibile englezești, observând comportamentul construcțiilor binominale ireversibile din limba română sub influența constrângerilor de ordine. Așadar, articolul va avea în vedere numai aspectele morfosintactice și nu se preocupă de efectele stilistice pe care construcțiile binominale ireversibile românești le-ar putea exprima.

Pentru analizarea construcțiilor binominale ireversibile din limba română, am întocmit un inventar de aproximativ 150 de construcții asupra cărora am aplicat constrângerile de ordine. În alcătuirea corpusului am utilizat DEX-ul și intuiția mea de vorbitoare nativă. Am realizat o clasificare a construcțiilor în funcție de trăsăturile lor. Am delimitat construcțiile identificate în diverse categorii, după cum urmează: nume proprii din Biblie și combinații cu semnificație biblică/religioasă (*Adam și Eva, Petru și Pavel, Constantin și Elena, spovedanie și împărtășanie, lumină și întuneric*), titluri de cărți pătrunse în limba comună (*mândrie și prejudecată, război și pace, frumoasa și bestia*), personaje din literatura română și universală (*Făt-Frumos și Ileana Cosânzeana, Cătălin și Cătălina, Ion și Ana, Tristan și Isolda, Orfeu și Euridice, Zeus și Hera, Cezar și Cleopatra*), titluri (*rege și regină, prinț și prințesă, țar și țarină*), grade de rudenie (*mamă și tată, frate și soră, unchi și mătușă, bunic și bunică*), fragmente din proverbe și zicători românești (*casă și masă, ciocan și nicovală, capra și varza*), structuri bazate pe opoziția pozitiv – negativ (*plus și minus, alb și negru, binele și răul, adunare și scădere*), structuri temporale și locative (*zi și noapte, răsărit și apus*), culori (*alb și negru, alb și albastru, roșu și negru*), ierarhie educațională (*primar și gimnazial, gimnazial și liceal, masterat și doctorat*); din punct de vedere gramatical, am identificat construcții articulate hotărât (*oul și găina, mama și copilul, soarele și luna*), construcții la plural (*ouă și jumări, doamnelor și domnilor, nuvele și povestiri*).

Pe baza eșantionului de exemple din limba română am aplicat constrângerile de ordine care au o influență puternică asupra construcțiilor binominale ireversibile din limba engleză. În urma experimentului, am observat că secvențierea iconică, ierarhia extralingvistică, accesibilitatea conceptuală, frecvența și legea lui Panini au

un efect puternic asupra ordonării constituenților românești din astfel de construcții, situație similară cu limba engleză.

4.1. SECVENȚIEREA ICONICĂ

Deși nu are o „acoperire” mare, secvențierea iconică explică linearizarea unor construcții precum: *spovedanie și împărtășanie, viață și moarte, crimă și pedeapsă, Iliada și Odiseea, alfa și omega, primul și ultimul, dimineață și după-amiază, dimineață și seară, zi și noapte, ianuarie și februarie, prezent și viitor, luni și ani, răsărit și apus, mic dejun și prânz, cauză și efect, incipit și final, creșă și grădiniță, masterat și doctorat.*

4.2. IERARHIA EXTRALINGVISTICĂ

Construcții binominale ireversibile românești a căror ordine este determinată de constrângerea ierarhiei extralingvistice sunt următoarele: *prinț și prințesă, rege și regină, țar și țarină, duce și ducesă, soț și soție, bărbat și femeie, naș și nașă, unchi și mătușă, văr și verișoară, frate și soră, fiu și fiică, bunic și bunică, moș și babă, tată și fiu, doamnele și domnișoarele, universitate și liceu, kilograme și grame, dolari și cenți.*

4.3. ACCESIBILITATEA CONCEPTUALĂ

Constrângerea accesibilității conceptuale, împreună cu regulile ramificate din aceasta, stă la baza ordinii construcțiilor binominale ireversibile din limba română. Construcțiile următoare pot fi subsumate regulii [pozitiv înainte de negativ]: *rai și iad, lumină și întuneric, război și pace, alb și negru, plus și minus, bunătate și răutate, binele și răul, dragoste și ură, tineri și bătrâni, viață și moarte, înger și demon, sfinți și păcătoși, zi și noapte, prieteni și dușmani, ying și yang, adunare și scădere, înmulțire și împărțire.* Pentru regula [vertical înainte de orizontal], construcțiile care se încadrează sunt *longitudine și latitudine, dreapta și stângă, vertical și orizontal, înălțime și greutate.* Pentru regula [animat înainte de inanimat], putem încadra următoarele construcții: *Jack și vrejul de fasole, Lizuca și Patrocle, baba și mitraliera, capra și varza, găina și oul, omul și bestia, oameni și viețuitoare, om și mașină, cal și căruță.* Construcțiile românești guvernate de regula *concret înainte de abstract* sunt *trup și suflet și trup și minte.* Constrângerea formulată pentru datele din limba engleză *sus înainte de jos* pune anumite probleme de interpretare în limba română, întrucât pentru construcția binominală românească *răsărit și apus* regula ar trebui reformulată *jos înainte de sus.*

4.4. FRECVENȚA

Ordinea construcțiilor binominale ireversibile românești este afectată de constrângerea frecvenței: *rai și iad, viață și moarte, sfinți și păcătoși, mândrie și prejudecată, crimă și pedeapsă, frumoasa și bestia, doamna și vagabondul, prinț și cerșetor, țar și țarină, duce și ducesă, mamă și tată, soț și soție, fiu și fiică, tată și fiu, casă și masă, alb și negru, plus și minus, bunătate și răutate, dragoste și ură, zi și noapte, oul și găina, vaca și boul, numere și litere, fete și băieți, mituri și curiozități, mâini și picioare, ouă și jumări, oale și ulcele, sare și piper, punct și virgulă, gresie și faianță, mătură și fărâș, ac și ață, cal și căruță, cap și coadă, mani și pedi, fizic și psihic, est și vest, calitate și cantitate, dreapta și stânga, vertical și orizontal, înălțime și greutate, prezent și viitor, cauză și efect, senior și junior, alb și albastru.*

4.5. LEGEA LUI PANINI

Legea lui Panini influențează ordinea construcțiilor binominale ireversibile din limba română într-un procent foarte mare: *spovedanie și împărtășanie, lumină și întuneric, sfinți și păcătoși, mândrie și prejudecată, crimă și pedeapsă, doamna și vagabondul, prinț și cerșetor, țar și țarină, duce și ducesă, soț și soție, fiu și fiică, naș și nașă, unchi și mătușă, văr și verișoară, bunic și bunică, moș și babă, ciocan și nicovală, praf și pulbere, ochi și urechi, baba și mitraliera, foc și pară, alfa și omega, ou și oțet, alb și negru, plus și minus, zi și noapte, doamnele și domnișoarele, oul și găina, mama și copilul, limba și literatura, mituri și curiozități, rațele și vânătorii, oale și ulcele, oameni și viețuitoare, mâini și picioare, unt și margarină, om și mașină, surlă și trâmbiță, trup și suflet, cal și măgar, punct și virgulă, vertical și orizontal, azi și mâine, mâine și poimâine, prezent și viitor, ac și ață, cap și coadă, alb și albastru.*

Rezultatele obținute în urma aplicării constrângerilor asupra construcțiilor binominale fixe românești demonstrează că secvențierea iconică, ierarhia extralingvistică, accesibilitatea conceptuală, legea lui Panini și frecvența influențează puternic ordinea constituenților. O trăsătură particulară a construcțiilor binominale ireversibile din limba română identificată ține de trăsătura morfologică [+articulat]. Limba română conține expresii precum *șoarecele și pisica, frumoasa și bestia, oul și găina, mama și copilul, soarele și luna* a căror ireversibilitate se datorează constituenților care sunt articulați hotărât.

5. CONCLUZII

Tema construcțiilor binominale ireversibile nu a reprezentat un subiect de interes pentru literatura română de specialitate, de aceea mi-am propus să analizez

particularitățile morfosintactice care caracterizează acest tip de construcție. Având drept punct de plecare studiile din bibliografia străină mai ales despre limba engleză, care și-au îndreptat atenția asupra linearizării construcțiilor binominale ireversibile, am întocmit un inventar de construcții binominale ireversibile românești. Am preluat constrângerile de ordonare de la cercetătorii care s-au ocupat de acest subiect pentru alte limbi și le-am aplicat asupra construcțiilor binominale ireversibile din limba română. În urma analizei, am observat cum secvențierea iconică, ierarhia extralingvistică, accesibilitatea conceptuală, frecvența și legea lui Panini influențează puternic ordonarea constituenților din construcțiile binominale ireversibile românești. Rezultatele pe care le-am obținut asupra construcțiilor binominale ireversibile din limba română sunt similare cu rezultatele obținute de cercetători asupra ireversibilelor din limba engleză.

O trăsătură interesantă a construcțiilor binominale ireversibile românești, pe care nu o întâlnim în limba engleză, este trăsătura morfologică [+articulat]. Există construcții în limba română precum *șoarecele și pisica, frumoasa și bestia, oul și găina, mama și copilul, soarele și luna* care au o ordine fixă datorită constituenților care sunt articulați hotărât. În cazul în care constituenții nu ar fi articulați, construcția n-ar mai putea fi considerată ireversibilă.

Articularea hotărâtă nu este singura proprietate care distinge construcțiile binominale ireversibile românești de cele englezești. Ordinea constituenților este diferită de la o limbă la alta. Construcția *alb și negru* din limba română se distinge de cea din limba engleză prin prisma faptului că primul constituent al construcției românești este *alb*, iar primul constituent al construcției englezești este *black*. Astfel, construcțiile binominale ireversibile din cele două limbi sunt în oglindă și, bineînțeles, funcționează după constrângeri de ordine diferite: construcția ireversibilă românească *alb și negru* funcționează după principiul pozitiv înainte de negativ, în schimb construcția din limba engleză *black and white* nu este influențată de aceeași constrângere. Construcțiile prezentate mai sus sunt doar primele dintr-o serie lungă de diferențe între cele două limbi. Lohmann (2014) propune pentru subconstrângerea *sus înainte de jos* construcția *sunset and sunrise*. Pentru limba română nu funcționează ordonarea *apus și răsărit*, ci are o frecvență mai mare varianta *răsărit și apus*. Concluzie pe care o putem trage nu are de-a face cu constituenții, ci cu constrângerile de ordine: factorii care influențează ordonarea constituenților unei construcții binominale ireversibile nu pot fi universali, ci, mai degrabă, sunt specifici pentru fiecare limbă.

Specificul fiecărei limbi influențează, totodată, construcțiile binominale ireversibile. Dacă în limba engleză există construcția binominală ireversibilă *apple and lemon* influențată de constrângerea prototipul primul, în limba română, funcționează după aceeași regulă construcția *mere și pere*. Deși în ambele limbi mărul este fructul prototipic, în engleză constituentul este în formă de singular (*apple*), iar în română în formă de plural (*mere*). În privința celui de-al doilea constituent, observăm aceeași diferență morfologică de număr: al doilea constituent

al construcției binominale ireversibile este în formă de singular (*lemon*), iar cel al construcției binominale ireversibile este în formă de plural (*pere*).

În concluzie, lucrarea de față prezintă inventarul de construcții binominale ireversibile alcătuit pentru limba română și analiza asupra acestor construcții prin aplicarea constrângerilor de ordine. În urma analizei, am arătat cum cinci constrângeri de ordine – secvențierea iconică, ierarhia extralingvistică, accesibilitatea conceptuală, frecvența și legea lui Panini – au o influență puternică asupra ordonării constituenților din construcțiile binominale ireversibile românești. Am subliniat o trăsătură particulară a limbii române pe care o regăsim în câteva construcții binominale ireversibile din limba română: articularea hotărâtă a constituenților ca în exemplul *mama și copilul*. Am arătat cum constrângerile de ordine nu pot fi universale, ci sunt specifice fiecărei limbi, de aceea unele ar trebui reformulate pentru construcțiile binominale ireversibile din limbile în care sunt studiate. Totodată, în analiza construcțiilor binominale ireversibile trebuie să avem în vedere nu doar constrângerile de ordine, ci și specificul fiecărei limbi.

SURSE

Dicționarul explicativ al limbii române DEX, 2016, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold.

BIBLIOGRAFIE

- Benor, Sarah B., Roger Levy, 2006, „The chicken or the egg? A probabilistic analysis of English binomials”, *Language* 82 / 2, 233–278.
- Chelaru-Murăruș, Oana, 2007, *Aspecte stilistice ale coordonării prin „și” în româna vorbită. Structuri fixate prin uz*, în *Stereotipie și expresivitate – de la limba vorbită la textul poetic* –, București, Editura Universității din București, p. 31–45.
- Cooper, William E., John Ross, 1975, „Word order”, în Grossman, San și Vance 1975: 63–111.
- Fenk-Oczlon, Gertraud, 1989, „Word frequency and word order in freezes”, *Linguistics* 27, 517–556.
- Givón, Talmy, 1988, „The pragmatics of word-order: predictability, importance and attention”, în Hammond, Moravcsik, Wirth 1988: 243–259.
- Lohmann, Arne, 2014, *English coordinate constructions: A processing perspective on constituent order*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Malkiel, Yakov, 1959, „Studies in Irreversible Binomials”, *Lingua* 8, 113–160.
- Mayerthaler, Willi, 1981, *Morphologische Natürlichkeit* (Linguistische Forschungen 28), Wiesbaden, Verlagsgesellschaft Athenaion.
- McDonald, Janet L., Kathryn Bock, Michael H. Kelly, 1993, „Word and world order: semantic, phonological, and metrical determinants of serial position”, *Cognitive Psychology* 25, 188–230.
- Pinker, Steven, David Birdsong, 1979, „Speakers’ sensitivity to rules of frozen word order”, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 18/18, 497–508.
- Wright, Sandra K., Jennifer Hay, Tessa Bent, 2005, „Ladies first? Phonology, frequency, and the naming conspiracy”, *Linguistics* 43/3, 531–561.

IRREVERSIBLE BINOMIALS. THE STATE OF ART AND THE RELEVANCE OF THE ROMANIAN DATA

Abstract

The aim of this paper is to analyze the order of Romanian irreversible binomial constructions. The present study is based on previous research that analyzed the order of English irreversible binomial constructions. Throughout the time, researchers have observed that speakers are influenced to order the constituents of irreversible binomial constructions according to certain ordering constraints. I applied these ordering constraints on the Romanian irreversible binomial constructions in order to observe their effectiveness. I noticed that five constraints strongly influence the ordering of the constituents of the Romanian irreversible binomial constructions: iconic sequencing, extra-linguistic hierarchy, conceptual accessibility, frequency and Panini's law.